

Załącznik nr 4 do Zarządzenia

Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB

Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
OWIEC RASY ŚWINIARKA

2022

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy świniarka

1. Słownik pojęć

- a. Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy świniarka,
- b. Program hodowlany – Program hodowlany owiec rasy świniarka,
- c. Instytut – Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy, podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 *ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich* (Dz. U. z 2021, poz. 36)
- d. Związek – Polski Związek Owczarski/Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz – podmiot prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec rasy świniarka
- e. Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia rasy

Świniarka jest rodzimą, prymitywną rasą owiec. Występowała pierwotnie na terenie Europy środkowej i zachodniej, stanowiąc większość ówczesnego prymitywnego pogłowia. Wypierana poprzez krzyżowanie z bardziej kulturalnymi rasami i odmianami, najdłużej zachowała się we wschodniej części Europy Środkowej. Literatura okresu międzywojennego potwierdza jej liczne występowanie na terenie niemal całej Polski. Stanowiła wówczas podłoże do kształtowania w drodze krzyżowania późniejszych szlachetnych typów owiec krzyżówkowych.

W naturalnym chowie utrzymała się najdłużej na terenach województw wschodnich. W 1987 roku, kiedy już została uznana za zaginioną, podjęto próbę jej restytucji. Wyszukano i zakupiono na terenie województw wschodnich 17 maciorki i 3 tryki świniarko-podobne lokalizując je w owczarni Kieleckiego Kombinatoru Ogrodniczego Piekoszów, a później w Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej Lasocin w woj. kieleckim. Prowadzona od tego czasu praca nad powiększeniem liczebności i rekonstrukcją pierwotnego genotypu przyniosła oczekiwane efekty. Ostra selekcja na cechy rasowe doprowadziła obecnie do zadowalającego poziomu wyrównania i typowości w obrębie rasy, potwierdzonego wysokimi wynikami oceny oraz dużym zainteresowaniem na krajowych wystawach zwierząt hodowlanych.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Z powodu niskiej liczebności populacji (180 maciorek i 9 tryków na koniec 1999 r.) rasa ta w wysokim stopniu była zagrożona wyginięciem i nieodwracalną utratą tego pierwotnego genotypu, stanowiącego bardzo cenny element różnorodności genetycznej owiec. Ta autentycznie rodzima, prymitywna rasa owiec odegrała dużą rolę w kształtowaniu późniejszych szlachetnych regionalnych typów krzyżówkowych w kraju.

Jako typowa populacja o wielokierunkowej użytkowości świniarka cechuje się specyficznym zestawem genów, warunkujących dużą zmienność i elastyczność dziedziczenia cech w obrębie rasy uważanej za niejednorodną genetycznie. Może to w przyszłości stanowić cenny wkład do banku genów tego gatunku zwierząt, jak również możliwość do pracy hodowlanej nad doskonaleniem wybranych cech użytkowości.

Pomimo niskiej z natury ogólnej użytkowości, owce tej rasy cechują: doskonale przystosowanie do lokalnych warunków środowiska, minimalne wymagania paszowe oraz niesłychana odporność na choroby i niekorzystne warunki bytowania. Tym właśnie cechom zawdzięczała świniarka zainteresowanie hodowców i selekjonerów, pracujących nad zwróceniem tej rasie należnego jej miejsca w ekosystemie poprzez wykorzystanie jej jako alternatywnego czynnika służącego ochronie środowiska czy też jako swoistego rodzaju elementu folkloru agrarnego.

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt metodami *in situ* polega na ochronie zagrożonych gatunków i ras zwierząt w ich naturalnych warunkach bytowania. Wiele ras owiec nierozzerwalnie złączona jest z obszarami ich powstawania i często wielowiekowej egzystencji. Dlatego też wraz z ochroną zwierząt należy zadbać o to aby populacje chronione występowały na terenach swojego naturalnego występowania. Hodowla owiec rasy świniarka historycznie prowadzona była na terenie całej Polski dlatego też stada tej rasy objęte ochroną zasobów genetycznych mogą być utrzymywane bez ograniczeń terytorialnych na terenie kraju.

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy świniarka realizowany jest od roku 2000.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

a. Określenie wielkości populacji w Programie

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
2005	4	228
2015	21	1390

2020	39	2228
------	----	------

b. Liczba samic wpisanych do ksiąg hodowlanych

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
2005	5	300
2015	32	2265
2020	39	2805

Populacja świniarki w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 300 owiec matek. Obecnie programem ochrony zasobów genetycznych objętych jest 2805 maciorek (2020 r.).

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Aktualny status zagrożenia dla rasy = 1,8 wraz z opisem metody szacowania tego statusu znajduje się na stronie internetowej Instytutu pod adresem: <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>.

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie świniarka stwierdzono, że obecnie rasa ta wymaga dalszej ochrony.

5. Cel Programu

Podstawowym celem Programu jest:

- a. zwiększenie populacji owiec rasy świniarka,
- b. zachowanie cech typowych dla rasy,
- c. zachowanie istniejącej zmienności genetycznej.

Celem prowadzonych prac hodowlanych będzie podniesienie opłacalności chowu tej rasy poprzez:

- umiarkowaną selekcję wybranych cech, takich jak użytkowość rozplodowa, cechy budowy i umięśnienia, przy zachowaniu cennych cech rasowych (odporność na choroby, niskie wymagania paszowe),
- opracowanie schematów krzyżowania towarowego części pogłowia z trykami ras mięsnych.

6. Wzorzec populacji

Cechy pogłowia:

- a) wrażenie ogólne – owca mała, drobna, niskiego wzrostu, charakteryzująca się znacznym dymorfizmem płciowym; wykazuje charakterystyczne cechy owiec prymitywnych; rzeczą znaną jest jej niezwykła odporność na choroby, mała wybredność w żywieniu, sezonalność rozrodu oraz duża częstość występowania miotów pojedynczych,
- b) plenność – przy jednokrotnym wykocie w ciągu roku powinna osiągać 120%,
- c) płodność – winna wynosić powyżej 90%, jednak przy słabych warunkach chowu może być znacznie niższa i oscylować w granicach 75%,
- d) dojrzałość płciowa – pożądana raczej późna, w wieku 9-12 miesięcy.

Cechy osobnicze:

- a) pokrój
 - głowa wąska, lekka, klinowata i szczupła, o prostym profilu, pokryta, podobnie jak nogi, krótką sztywną sierścią; uszy średnio rozwinięte, stojące, spiczaste; u części samic mogą występować rogi szczątkowe, tzw. „kozie”; samce zawsze rogate z rogami silnie rozwiniętymi, karbowanymi, w kolorze zarówno białym jak i czarnym, czasem z ciemnymi pasmami, spiralnie skręcone i skierowane na zewnątrz;
 - szyja u samic cienka, średnio długa, u samców krótsza, mocna, często z charakterystyczną grzywą i brodą sięgającą przedpiersia, złożoną ze sztywnych i grubszych włosów rdzeniowych;
 - tułów - płaska klatka piersiowa, wydatny kłęb, lekko łukowato wygięty grzbiet przechodzący w wyraźnie krótki spadzisty zad;
 - nogi długie i silne, suche, o typowej dla zwierząt prymitywnych iksowatej postawie przednich i krowiej tylnych, pokryte wysoko gładką i sztywną sierścią;
 - umięśnienie słabe; ogon cienki, chudy, o różnej długości, często poniżej stawu skokowego, pokryty wełną, często z dużym udziałem włosa rdzeniowego;
 - okrywa wełnista otwarta, luźna, rzadka, mieszana: złożona z włosów rdzeniowych, przejściowych i puchowych tworzących stożkowate kosmyki, ostro zakończone długimi włosami rdzeniowymi, o średnio szerokiej podstawie z krótkim i na ogół skąpym włosem puchowym; u osobników bardziej prymitywnych dopuszczalny jest większy udział tzw.

włosów kempowych; wskazana dwukrotna strzyża w ciągu roku ze względu na dużą tendencję wełny do spilśnienia szczególnie w okolicy boków i podbrzusza

- b) umaszczenie – pożądane białe jednolite;
- c) średnia masa ciała - w zależności od wieku powinna wynosić:
 - 56 dni tryczki 9-12 kg, maciorki 8-10 kg,
 - 12 miesięcy: tryczki 25-30 kg, maciorki 22-25 kg,
 - zwierzęta dorosłe: tryki 40-50 kg, maciorki 25-35 kg;

Osobniki z urodzeń bliźniaczych mogą uzyskiwać w wieku do 12 miesięcy życia masę ciała niższą o około 2 kg;

d) sortyment wełny na boku - frakcja rdzeniowa 47-53 mikrometry, frakcja przejściowa 39-45 mikrometrów, frakcja puchowa 22-24 mikrometry;

e) charakter i wyrównanie wełny – pożądana mocna i połyskliwa; pojedyncze kosmyki powinny być zwarte, lekko sfalowane, stożkowate; u tryków na szyi i podpiersi użądaną grzywa złożona z włosów rdzeniowych; zespół włosowy po rozdzieleniu na frakcje powinien składać się w ponad połowie z frakcji puchowej, inne frakcje powinny charakteryzować się podobnym udziałem w masie pozostałej części zespołu;

f) tłuszczopót – może występować w niewielkiej ilości; pożądany o konsystencji oleistej, koloru białego lub kremowego; rendement wełny 70-80%;

g) wysadność wełny - 17,5-18,5 cm;

h) obrost wełną – na całym tułowiu z wyraźnym spadkiem wysadności na całym podbrzuszu i brzuchu, brzuch często nie obrośnięty; głowa i kończyny pokryte tzw. sierścią;

i) wydajność strzyżna wełny – naturalna skłonność do spilśniania zespołów włosowych wskazuje na potrzebę dwukrotnej strzyży w ciągu roku; łączna wydajność wełny potnej w roku od sztuk dorosłych powinna wynosić około 3 kg od tryków i 2 kg od maciorek.

Użytkowość – generalnie niska. Wełna przydatna do przetwórstwa na dywany i filce. Skóry luźne, o niskiej wartości futrzarskiej. Mięso smaczne, zbliżone w smaku do dziczyzny. Mleczność bardzo niska, wystarczająca jedynie do wykarmienia potomstwa. Wysokie zdolności adaptacyjne do lokalnych warunków środowiskowych stwarzają możliwość wykorzystania jej w sposób alternatywny, np. jako tzw. rekultywatora nieużytków lub w celu zagospodarowania terenów zielonych i pielęgnacji krajobrazu.

Kierunek użytkowania: ogólnoużytkowy

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy świniarka jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę eksterieru i wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej owcy świniarki prowadzona jest zgodnie z obowiązującymi przepisami w odniesieniu do ras matecznych. Oceną objęte są następujące cechy:

- masa ciała jagniąt w wieku 2 dni,
- masa ciała jagniąt w wieku 56 dni,
- masa ciała macierek i tryczków przy licencji,
- masa ciała owiec przy pierwszej stanówce,
- plenność matki, czyli wielkość miotu ze wszystkich wykotów,
- średnia wielkość miotu odchowanego.

Warunkiem oceny wartości użytkowej jest bezwzględne przestrzeganie obowiązku identyfikacji zwierząt.

7.1.2 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Dobór zwierząt do kojarzeń będzie prowadzony zgodnie z dotychczasowymi głównymi kryteriami, opartymi o uzyskiwanie postępu hodowlanego w zakresie konsolidacji genetycznej oraz sterowanie kontrolą inbrodu w populacji.

W tym celu w pierwszej fazie kontynuowana będzie, skuteczna dotąd, zasada użytkowania rozplodowego stosunkowo dużej ilości dobrych rozplodników w obrębie dotychczasowych dwóch grup krewniaczych według linii ojcowskich oraz trzeciej, tzw. grupy mieszanej. Przewiduje się jednokierunkowy przepływ materiału hodowlanego do stad tej grupy z linii krewniaczych i naprzemienne kojarzenie.

We wszystkich typach stad obowiązywać będzie zasada kojarzeń indywidualnych w oparciu o analizę spokrewnień oraz cech pokroju i owełnienia.

Obowiązkiem regionalnych związków jest prowadzenie racjonalnej gospodarki trykami celem zachowania jak najniższej wartości wskaźnika inbrodu.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

Typowanie owiec do udziału w Programie ochrony będzie dokonywane przez Związek.

Kwalifikacji owiec matek dokonuje Koordynator Programu ochrony z ramienia Instytutu zgodnie z obowiązującą Procedurą.

Programem ochrony będą mogły być objęte owce matki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w Programie ochrony.

W momencie umożliwienia płatności do samców w nowym Planie Strategicznym na lata 2023-2027 Programem ochrony będą mogły być objęte również tryki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w programie ochrony.

Maksymalna liczba macierek przypadająca na tryka powinna wynosić 30.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego ustalony zostanie po uruchomieniu na terenie kraju stacji pobierania nasienia dla małych przeżuwaczy. Celowym jest tworzenie kolekcji zarodków oraz nasienia i ich przechowywanie w stanie głębokiego zamrożenia w ciekłym azocie w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych (KBMB) w Balicach. Gromadzenie i wykorzystywanie materiału biologicznego odbywać się będzie pod nadzorem Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz oraz zgodnie z Procedurami obowiązującymi w Instytucie w tym zakresie.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

a. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy świniarka realizowany będzie przez:

- hodowcę – właściciela stada owiec,
- Polski Związek Owczarski oraz Regionalne Związki Hodowców Owiec i Kóz prowadzące księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec,

- Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy realizujący i koordynujący zadania z zakresu ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Zasady współpracy pomiędzy Związkiem, a Instytutem określa zawarte Porozumienie. Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady przystąpienia do Programu i uczestnictwa w nim określa Procedura (<http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/dokumenty>).

b. W celu wspomagania realizacji Programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- propagowanie wiedzy nt. rasy na wystawach hodowlanych, w specjalistycznych, masowych środkach przekazu, podczas sympozjów, szkoleń i konferencji naukowych itp.,
- promowanie działań i popularyzacja populacji w zakresie wykorzystania przy zagospodarowywaniu odłogowanych gruntów, kontroli wegetacji na obszarach objętych częściową ochroną krajowej przyrody czy krajobrazu oraz w agroturystyce; na terenach należących do regionalnych muzeów i skansenów,
- promowanie specyficznych walorów jagnięciny, uznawanej przez wielu za smakowo zbliżoną do dziczyzny; może to sprzyjać szerszemu wykorzystaniu świniarki do ekstensywnej produkcji jagniąt rzeźnych na rynek krajowy (jagnięcina ze świniarki zaliczana jest do produktów tradycyjnych),
- zaleca się prowadzenie pomiarów zoometrycznych w jak największej grupie owiec w ustalonych odstępach czasu (np. co 10 lat); uzyskane wyniki będą służyć do dokładnego opisu pokroju tej rasy i ewentualnych jego zmian w czasie.

Od 2021 roku Instytut wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

c. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy świniarka powinien być realizowany na terenach naturalnego/historycznego występowania, w oparciu o tradycyjne systemy utrzymania, z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych i przestrzeganiem norm dobrostanu.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy świniarka sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

Elster W. (1950). Badania nad pokrojem i wełną świniarek owczarni w Szczurach. Prace Rolniczo Leśne.

Pięta M., Karwata T., Czerski G. (2003). Charakterystyka grubości włosów wełny okrywy świniarki w stadzie zachowawczym w Lasocinie. Zesz. Nauk. PTZ, Prz. Hod., 68, 3: 179–186.

Kawęcka A. 2011. Charakterystyka populacji owiec rasy świniarka. Wiad. Zoot. 1, 5-11.

IZ PIB. (2005). Program ochrony zasobów genetycznych owiec, s.92. Wyd. własne IZ PIB, Balice ISBN 83-60127-30-1.

PZO. Program hodowlany owiec rasy świniarka.

Autorzy programu ochrony

dr hab. Aldona Kawęcka, prof. IZ, dr inż. Jacek Sikora

Program został opracowany we współpracy ze Związkiem.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych, uzyskał pozytywną opinię Przewodniczącej Zespołu Koordynacyjnego oraz został zaakceptowany przez Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB .

Wprowadzono Zarządzeniem

Dyrektora Instytutu Zootechniki

- Państwowego Instytutu Badawczego

Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

DYREKTOR
mgr Krzysztof Duda